

ИСТЕЪМОЛ НАРХЛАРИ ИНДЕКСИ (ИНИ) – ХАЛҚАРО АМАЛИЁТ. БИРЛАШГАН ВЕНА ИНСТИТУТИДА ЎРГАНИЛГАН ТАЖРИБАЛАР

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10530085>

Исмаилова Шахноза Уктамовна
O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti
huzuridagi Statitika agentligi,
Narxlar boshqarmasi bosh mutahassisi
E-mail: shaxnoza.ismailova.87@bk.ru

Аннотация. Ушбу мақолада истеъмол нархлари индекси тушунчаси, унинг аҳамияти ва хориж амалиёти таҳлил қилинган. Шу билан бирга, ижтимоий-иқтисодий қарорлар қабул қилиш борасида инфляция кўрсаткичидан фойдаланиш соҳалари бўйича жаҳон тажрибаси тўғрисида сўз юритилган. Истеъмол нархлари индексини шакллантиришда долзарблик, шаффофликни таъминлаш ва фойдаланувчиларга маълумотларни тарқатиш бўйича халқаро тавсиялар, шунингдек, маълумотларни тарқатишининг янги замонавий усулларида фойдаланиш йўллари ўрганилган.

Калит сўзлар: нарх, инфляция, истеъмол нархлари индекси, ахборот-коммуникация технологиялари, ўртача нарх, товар ва хизматлар тўплами, пресс-релизлар, катта ҳажмдаги маълумотлар (BIG DATA), Web-scraping, Scan Data.

Аннотация. В данной статье анализируется понятие индекса потребительских цен, его значение и зарубежная практика. Также приводится мировой опыт по сферам использования показателя инфляции для принятия социально-экономических решений. Изучены международные рекомендации по обеспечению актуальности, прозрачности при формировании индекса потребительских цен а также способы использования новых современных методов распространения данных для пользователей.

Ключевые слова: цена, инфляция, индекс потребительских цен, информационно-коммуникационные технологии, средняя цена, набор товаров и услуг, пресс-релизы, большие данные (BIG DATA), Web-скрапинг, Scan Data.

Abstract. This article analyzes the concept of consumer price index, its importance and foreign practice. At the same time, the world experience in the fields of using the inflation index for socio-economic decision-making was discussed. International recommendations on ensuring relevance, transparency and dissemination of data to users, as well as ways of using new modern methods of data dissemination were studied in the formation of the consumer price index.

Key words: price, inflation, consumer price index, information and communication technologies, average price, set of goods and services, press releases, big data (BIG DATA), Web-scraping, Scan Data.

КИРИШ

Истеъмомол нархлари индекси инфляция ва дефляция даражаларини ўлчашда энг кўп қўлланиладиган иқтисодий кўрсаткичлардан биридир. Инсон саломатлигининг белгиси унинг харорати бўлса, инфляция – иқтисодиёт саломатлигининг муҳим кўрсаткичи ҳисобланади.

Истеъмомол нархлари индекси ўртача даромад оладиган уй хўжаликлари томонидан сотиб олинладиган ва истеъмомол қилинадиган кундалик озиқ-овқат ва ноозиқ-овқат товарлари ҳамда хизматлар нархлари (тарифлари) ўзгаришини акс эттиради. Иқтисодчи мутахассислар ушбу товарлар ва хизматлар тўпламининг ўртача нарх ўзгаришларини ҳисоблаб, нархларнинг ўсиш ёки пасайиш тенденцияларини ва бу яшаш қийматиға қай даражада таъсир қилишини аниқлайдилар.

Демак, истеъмомол нархлари индекси аҳолининг истеъмомол хусусиятларини ҳисобға олиши лозим. Англия Банкнинг тушунтиришича, нон ёки автобус чиптаси каби майда буюмларға (хизматларға) харажатлар, автомобиль харид қилиш ёки байрамлар уюштириш каби улкан харажатлар сингари мазкур тўпламнинг муҳим қисмларидан бири бўлиши мумкин.

УСУЛЛАР

Мамлакатлар ҳукуматлари истеъмомол нархларини ўнлаб йиллар давомида кузатиб келишади. Investopedia молиявий интернет блогига кўра, Америка Қўшма Штатларининг Меҳнат Бюроси томонидан ИНИ маълумотларини тўплаш 1913 йилдан бошланган. Шунингдек, Меҳнат Бюросининг таъкидлашича, унинг ходимлари томонидан ҳар ойда 200 дан зиёд товарлар ва хизматлар тоифалари бўйича 80 мингга яқин маҳсулотларнинг нархлари тўпланади. Маълумотлар бутун Қўшма Штатлар ҳудуди бўйича савдо дўконлари ва хизмат кўрсатиш корхоналарига шахсан ташриф буюриш ёки онлайн ҳамда телефон сўровлари орқали тўпланади. Ҳукуматлар ва Марказий банклар иқтисодий қарорлар қабул қилишда истеъмомол нархлари индекси ва бошқа индекслардан фойдаланади. Хусусан, Марказий банклар томонидан инфляция кўрсаткичидан асосан, фоиз ставкаларини пасайтириш ёки ошириш орқали пул-кредит сиёсатини амалға оширишда фойдаланилади. Юқори фоиз ставкалари қарз олишни қимматлаштиради ва оқибатда, истеъмомол харажатлари ва инфляцияни камайтиришға хизмат қилади. Пастроқ фоиз ставкалари

истеъмол харажатларини рағбатлантириш, инфляцияни мамлакат учун мақбул даражада ушлаб туришга хизмат қилади.

Кўплаб мамлакатларда истеъмол нархлари индекси (ИНИ) кўрсаткичи ҳар ойда шакллантирилади. Шу билан бирга, Австралия ва Янги Зеландияда ИНИ кўрсаткичлари ҳар чорақда шакллантирилади ва эълон қилинади.

НАТИЖАЛАР

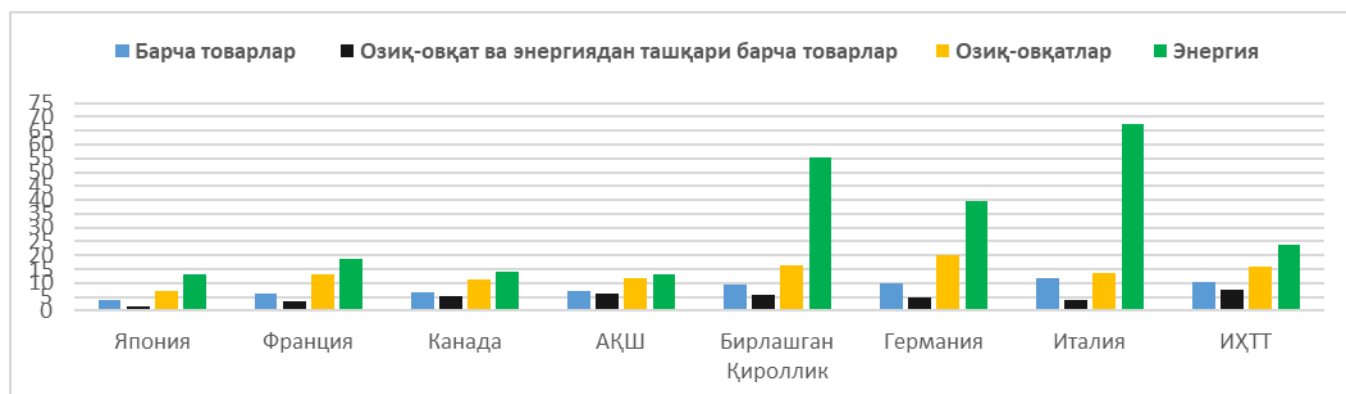
Сўнги йилларда кўплаб мамлакатларда озиқ-овқат маҳсулотлари ва энергия ресурслари нархининг ошиши сабабли истеъмол нархларининг ўсиши кузатилмоқда. Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилотига (ИХТТ) аъзо мамлакатларнинг ИНИ тўғрисидаги маълумотларига кўра, 2022 йилнинг июль ойида йиллик нисбатда нархлар 10,2 % га ошган¹.

Ўз навбатида, бу билан 2020 йилнинг ноябридан буён инфляциянинг биринчи бор пасайганлиги қайд этилди (июнь ойида 10,3 % бўлган эди). Бироқ, ташкилотга аъзо 15 та мамлакатда икки хонали инфляция даражаси сақланиб қолган. Октябрь ойида кўрсаткич яна 10,7 % га етиб, ноябрь ойида 10,3 % га қайтган.

Бундай инфляция даражасига жавобан кўплаб мамлакатларнинг Марказий Банклари фоиз ставкаларини оширдилар. Хусусан, Америка Қўшма Штатлари Федерал захираси 2022 йилнинг сентябрь ойида фоиз ставкаларини тўртдан уч фоизгача оширди ва бу амалиётни ҳозиргача давом эттириб келмоқда. 2023 йилнинг январь ойида бир куннинг ўзида фоиз ставкаси 4,50 дан 4,75 фоизга оширилди.

G7 ва ИХТТ иқтисодиётлари бўйича ИНИ

2022 йил ноябрь ойида ўтган йилнинг мос даврига нисбатан инфляция

Ўтган давр мобайнида мамлакатимизда ҳам инфляциянинг асосий кўрсаткичларидан бири ҳисобланган истеъмол нархлари индексини

¹ <https://www.weforum.org/agenda/2022/05/what-is-the-consumer-price-index/>

шакллантиришда илғор хорижий тажрибаларни ўрганиш, энг янги таснифлагичлар ва замонавий технологиялардан фойдаланишни назарда тутувчи қатор чора-тадбирлар амалга оширилди.

Бунда бошқа йўналишлар қаторида, кадрларни халқаро стандартлар ва тавсиялар асосида соҳа бўйича замонавий билимларга ўқитиш, тайёрлаш ва малакасини ошириш ишларига алоҳида эътибор қаратилди.

Хусусан, 2023 йилнинг август-сентябрь ойларида Австриянинг Вена шаҳрида Бирлашган Вена институти томонидан ташкил этилган ўқув курсида Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Статистика агентлиги масъул ходимлари иштирок этишди.

Бирлашган Вена Институти (БВИ) Марказий, Шарқий ва Жануби-Шарқий Европа, Кавказ ва Марказий Осиё давлатларининг давлат бошқаруви идоралари вакиллари йўқитиш, малакасини ошириш бўйича минтақавий ўқув маркази бўлиб, 1992 йилда Австрия давлат ташкилотлари (Федерал Молия вазирлиги ва Австрия Марказий банки), Халқаро Валюта Жамғармаси ва бошқа бир қатор халқаро ташкилотлар томонидан ташкил этилган.

БВИ томонидан ўқув курслари макроиктисодий сиёсатни ишлаб чиқиш ва макроиктисодий бошқарув, пул-кредит сиёсати ва валюта курси тизимлари, молия секторининг барқарорлиги, қарз барқарорлиги ва бошқаруви, солиқ сиёсати ва солиқ маъмурияти, ҳаражатларни бошқариш, фискал институтлар ва фискал бошқарув, қонунчилик базалари, макроиктисодий ва молиявий статистика, шунингдек, кўплаб махсус мавзулар бўйича ташкил этилади. БВИ ташкил этилган даврдан ҳозирга қадар унда 40 мингдан ортиқ тингловчилар малакасини оширган.

Юқорида қайд қилинганидек, 2023 йилнинг 21 август – 1 сентябрь кунлари БВИ томонидан ташкил этилган “Истеъмол нархлари индекси (чуқурлаштирилган)” ўқув курсида Статистика агентлигининг 5 кишидан иборат мутахассислари иштирок этишди.

Мазкур ўқув курсида шунингдек, Австрия, Арманистон, Албания, Босния ва Герцеговина, Грузия, Молдова, Қозоғистон, Қирғизистон, Туркия, Тожикистон, Озарбайжон ва Украина давлатларининг статистика идоралари вакиллари ҳам иштирок этишди.

Курс ўз ичига индекс назариялари ва концептуал қарашлардан тортиб, кузатувлар, турли хил маълумотлар манбаалари билан ишлаш ҳамда ҳисоб-китоблар жараёнларида юзага келадиган масалаларни ечишга қаратилган амалий машғулотларни жамлаган ҳолда ўтказилди.

Ўқув курсига халқаро эксперт – Халқаро Валюта Жамғармасининг етакчи мутахассиси Брайан Граф жаноблари ҳамда замонавий ахборот-технологиялари

ёрдамида муқобил ахборот манбааларидан фойдаланиш бўйича илғор тажрибага эга Норвегия Статистика идорасининг етакчи мутахассиси Ранди Йоханссон хонимнинг маърузачи сифатида таклиф этилганликлари бугунги кунда истеъмол нархлари индекси, яъни инфляция масаласи дунё мамлакатларининг иқтисодий кун тартибида асосий ўрин эгаллаганлигидан далолат беради.

МУНОЗАРА

Инфляция даражаси бир қанча омиллар таъсирида шаклланади. Шу нуқтаъи назардан, курс давомида маърузачилар томонидан ўтилган хар бир мавзулар давлатлар амалиётида кузатилаётган аниқ ҳолатлар, уларнинг ечимларини мисол келтирган ҳолда олиб борилди. Жумладан, юқори инфляция кўрсаткичлари кузатилаётган Туркия мисолида нархларида юқори волатиллик кузатилаётган товар ва хизматлар бўйича нархларни қайд этиш давомида шартли ҳисоб-китоблар услубидан фойдаланиш амалиёти кўрсатиб берилди.

Мазкур ҳисоб-китоблар мавсумий мева-сабзавот маҳсулотларининг нарх ўзгаришларини қайд этишда кенг қўлланилади. Чунки, қиш мавсумида кўплаб мева ва сабзавотлар етилмайди ва бозорларда ушбу маҳсулотлар сотилмайди. Бироқ, истеъмол нархлари индекси тўпламида мазкур маҳсулотлар мавжуд ва уларнинг нарх ўзгаришларини қайд этиш лозим. Агар, охириги қайд этилган нарх маҳсулот савдода пайдо бўлгунича қайтариладиган бўлса, бу йиғма кўрсаткичнинг объективлигига салбий таъсир ўтказди.

Илмий давраларда баъзида ИНИ инфляциянинг ишончли ўлчови эканлиги борасида баҳслар ҳам бўлиб туради. Америкалик иқтисодчи олим Девид Ренсон инфляцини ўлчашда қимматбаҳо металлар тўпламига асосланишни таклиф этади. Унинг таъкидлашича, бундай ёндашув истеъмол нархларидан кўра яхшироқ ҳамда инфляцияни акс эттиришда долзарб ҳисобланади².

Шунингдек, курс давомида статистика соҳасида халқаро майдонларда кўплаб муҳокамалар олиб борилаётган “Янги ахборот манбаалари” мавзуси алоҳида қизиқиш билан тингланди. Замонавий рақамли технологиялардан фойдаланиш имкониятларининг тобора кенгайиб бориши, истеъмол нархлари индексини шакллантириш жараёнларига рақамли технологияларнинг жорий этилиши барча давлатлар статистика идоралари учун катта қизиқиш уйғотмоқда. Бу, BIG DATA ҳамда Web-скрапинг ва web-scraping технологияларидан фойдаланишни ўз ичига олади.

² <https://www.weforum.org/agenda/2022/05/what-is-the-consumer-price-index/>

Маълумотларни тўплаш жараёнларига замонавий ахборот технологияларини жорий қилишнинг устунлиги – вақт ва инсон ресурсларини тежаш, “инсон омили” таъсирини минималлаштириш, савдо ва хизмат кўрсатиш объектлари танланмасининг самарадорлигини ошириш ҳисобланиб, мазкур усулларнинг жорий этилиши шакллантирилаётган маълумотларнинг сифатини янада оширишга хизмат қилади.

Курс давомида Норвегия, Туркия ва Қозоғистон статистика идоралари вакиллари истеъмол нархлари индекси ҳисоб-китоблари учун нархлар тўғрисидаги зарур ахборотларни “сканер ахборотлар” (scan data) технологияси ёрдамида тўплаш бўйича амалий тажрибалари билан бўлишдилар.

Норвегияда истеъмол нархлари индекси ҳисоб-китоблари бир нечта ахборот манбааларидан олинган нарх тўғрисидаги маълумотларни умумийлаштириш асосида шакллантириш амалиёти муваффақиятли жорий этилган.

Бошқа кўрсаткичлар, соатлик иш ҳақларида сантехника, дурадгорлик ва бошқа хизматлар бўйича нархларни кузатишда иш ҳақи статистикасидан фойдаланади.

Шу билан бирга, тўлов операциялари (транзакциялар) тўғрисидаги маълумотлар Норвегия статистика идораси томонидан истеъмол нархлари индекси ҳисоб-китобларида энг кўп фойдаланиладиган ахборот манбааси ҳисобланади.

Транзакция – бу маълумотлар базасидаги операциялар кетма-кетлигидир. ИНИ шакллантиришда транзакция маълумотларидан фойдаланиш бир қанча қулайликлар яратади. Бунда, маълумотлар базасининг мантиқий яхлитлиги таъминланади ва фойдаланувчиларга маълумотларни тўлиқ ҳажмда олиш имконини яратади.

Жумладан, Норвегияда ИНИ товарлар ва хизматлар танланмаси 650 га яқин турни ташкил этади. Танланманнинг асосий қисми, яъни, озиқ-овқат ва ичимликлар, ноозиқ-овқат товарлари, дори-дармонлар, ёқилғи маҳсулотлари, шунингдек, спорт ва дам олиш учун жиҳозлар каби товарлар учун “сканер ахборотлар” ягона ахборот манбааси ҳисобланади. Бунда, савдо мажмуаларидан ҳар бир товар бўйича тўлов операциялари (транзакциялар) тўғрисидаги маълумотлар электрон шаклда тўпланади.

Шунингдек, транзакция тўғрисидаги маълумотлар Норвегия истеъмолчилар кенгашининг махсус порталидан ҳам электрон шаклда олинади. Бунда, аҳолининг молиявий хизматлар билан боғлиқ тўлов опреациялари тўғрисида маълумотлар шаклланади.

Курс давомида Ўзбекистон вакиллари Статистика агентлиги томонидан бугунги кунда, нарх тўғрисидаги маълумотларни тўплаш бўйича амалиётда қўлланилаётган “web scraping” технологияси бўйича маълумот берилди. Хусусан, Статистика агентлиги томонидан бир қатор йирик савдо тармоқлари сайтларидан web scraping технологияси орқали маълумотларни олиш амалиёти йўлга қўйилганлиги кўплаб товарлар нархи тўғрисидаги долзарб маълумотларни реал вақт режимида олиш ва ушбу маълумотларни истеъмол нархлари индекси ҳисоб-китобларида фойдаланиш имконини яратганлиги таъкидланди.

Шунингдек, Статистика агентлиги томонидан идоравий маълумотлар базасини интеграция қилиш, солиқ органларидан нархлар тўғрисидаги маълумотларни олиш борасида амалга оширилган ишлар тўғрисида маълумот берилди. Курс давомида мамлакатимиз вакиллари бу борада муайян натижага эришган мамлакатлар тажрибасини ўргандилар.

Шубҳасиз, ижтимоий-иқтисодий ҳолат тўғрисида долзарб, ишончли ва тезкор статистика маълумотларини етказиб бериш муҳим ўринга эгадир. Курс давомида истеъмол нархлари индекси тўғрисида шакллантирилган маълумотларни эълон қилиш масаласи алоҳида мавзу сифатида ўтилди. Маърузачилар энг аввало, истеъмол нархлари индекси тўғрисида шакллантирилган маълумотлар фойдаланувчиларнинг кенг қатламлари учун тушунарли тилда, умумийдан хусусийга қараб, яъни йиғма кўрсаткич ўзгаришидан энг пастки даража, алоҳида товар ва хизматларнинг нарх ўзгаришларини ёритишга йўналтирилган бўлишини таъкидладилар.

ХУЛОСА

Амалий машғулотларда курс иштирокчилари томонидан миллий статистика идораларида маълумотларни эълон қилиш шакллари бўйича тақдимотлар қилинди. Хусусан, Қозоғистон ва Грузия статистика идоралари томонидан замонавий дастурий маҳсулотлар ёрдамида эълон қилинаётган маълумотларни визуаллаштириш, таҳлил имкониятларини кенгайтириш бўйича қилинган ишлар ижобий баҳоланди.

Ўз навбатида, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Статистика агентлиги томонидан истеъмол секторидаги инфляция даражаси тўғрисида эълон қилиб бориладиган пресс-релиз мазмунан ва таркибий жиҳатдан тўлиқлиги ва кенглиги жиҳатидан иштирокчиларда ижобий таассурот уйғотди ҳамда халқаро тавсияларга тўлиқ мос келиши маърузачилар томонидан алоҳида таъкидланди.

Хулоса ўрнида, бугунги кунда ҳар бир соҳада бўлгани каби, статистика соҳасида ҳам халқаро амалиёт ва тажрибаларни пухта ўрганиш, миллий

хусусиятларимизни ҳисобга олган ҳолда уларни амалиётга жорий қилиш ҳар бир соҳани ривожлантиришга қаратилган устувор йўналишлардан бири ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати (REFERENCES)

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 4 апрелдаги “Давлат бошқарувининг очиклиги ва шаффофлигини таъминлаш ҳамда мамлакатнинг статистика салоҳиятини ошириш юзасидан қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-4273-сон қарори.
2. “Истеъмол нархлари индекси бўйича қўлланма: Назария ва амалиёт” (Халқаро Валюта Жамғармаси (ХВЖ), Иқтисодий ҳамкорлик ва ривожланиш ташкилоти, Европа ҳамжамияти статистика бюроси (Евростат), Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Европа иқтисодий комиссияси (БМТ ЕИК), Бутунжаҳон банки ва Халқаро меҳнат ташкилоти (ХМТ)), 2007 й.
3. “Ўзбекистон Республикаси. Истеъмол нархлари индекси бўйича миссияси техник ҳисоботи (2021 йил 11-15 октябрь)” П. Келли, 15.12.2021 й.
4. “Ўзбекистон Республикаси. Истеъмол нархлари индекси бўйича миссия ҳисоботи (2022- йил 9-13 май)” В. Герейро, 2022 й.
5. Ривожланган давлатларнинг истеъмол нархлари индекси кўрсаткичи бўйича метамаълумотлари, Халқаро валюта жамғармасининг к-МТУТ, <https://dsbb.imf.org/>.
6. “Товарлар ва хизматларнинг истеъмол нархлари (тарифлари) кузатувини ташкил этиш ҳамда истеъмол нархлари индексини ҳисоблаш бўйича услубий” низом 2020 йил 30 ноябрдаги 46-сон қарори.
7. <https://www.weforum.org/agenda/2022/05/what-is-the-consumer-price-index/>